

III. SPRAWOZDANIA I INFORMACJE

„ODPOWIEDZIALNOŚĆ KARNA W SYSTEMACH DEMOKRACJI LIBERALNEJ”

Konferencja naukowa, Warszawa, 27 - 29 września 2002 r.

W dniach 27 - 29 września 2002 roku w Warszawie odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa, której temat został sformułowany w następujący sposób: „Odpowiedzialność karna w systemach demokracji liberalnej. Czy demokracje współczesne są zdolne utrzymać porządek prawny w społeczeństwach informacyjnych i jaką rolę powinna odgrywać odpowiedzialność karna?”. W wystąpieniu otwierającym Prezes Fundacji „Ius et Lex”, która zorganizowała tę konferencję, dr Janusz Kochanowski przedstawił trzy jej cele: 1) postawienie pytań o miejsce i rolę odpowiedzialności karnej w systemach liberalnych demokracji w obliczu rozpadu kapitału społecznego i postępującej dezintegracji społecznej oraz wynikających z nich wzrostu przestępczości i populacji więziennej (tzw. prizonizacji); 2) wykorzystania dorobku doktryny i praktyki państw zachodnich do potrzeb walki z gwałtownie rosnącą przestępczością w Polsce i innych krajach; 3) rozszerzenie teoretycznych podstaw do prowadzonych obecnie prac nad reformą prawa karnego, w szczególności kodeksu karnego. Uczestnikami konferencji byli liczni przedstawiciele teorii i praktyki prawa karnego oraz zwalczania przestępczości ze Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Niemiec, Republiki Południowej Afryki i Polski.

Konferencję rozpoczęło sesją ogólną poświęconą karaniu obywateli i współczesnym teoriom retrybutywnym. W wykładzie otwierającym sesję Ronald Antony Duff (Uniwersytet w Stirling) zarysował kluczowe kwestie związane z miejscem kary w społecznościach demokratycznych. Postawił pytania o pochodzenie prawa do nakładania kar na obywateli i miejsce osób ukaranych (przestępców) w społeczeństwie. Wskazał na liczne problemy związane ze zwalczaniem przestępczości, wśród których wymienić można przykładowo traktowanie przestępców w sposób terapeutyczny, co skutkuje zaprzeczeniem ich zdolności do odpowiedzialności czy też zwalczanie kryminalistów w ramach zwalczania przestępczości, co prowadzi do nieuchronnego podziału na „dobrych” i „złych” obywateli oraz skutkuje nadmierną kontrolą życia prywatnego obywateli podejmowaną w ramach działań prewencyjnych.

O konkretnych już aspektach teorii retrybutywnych, opartych na zasadzie proporcjonalności między czynem a wymierzaną karą mówił Andrew von Hirsch (Uniwersytet w Cambridge). Przedstawił on zarys własnej koncepcji praktycznego szacowania konkretnej kary w oparciu o analizę standardu życia sprawcy na tle społeczności, w ramach której funkcjonuje oraz jej implikacje. Podjął także polemikę z poglądami uznającymi, że odpłata zawarta w karze opiera się na wartościach metafizycznych oraz z przekonaniem o nadmiernej punitivności systemu karnego opartego na zasadzie proporcjonalności.

Kolejny wykład wygłosił ponownie R. A. Duff. Tym razem skupił się na relacji między systemem prawa karnego a centralnymi wartościami i zasadami demokracji liberalnej. Rozważania swoje skoncentrował na dwóch elementach konstruujących liberalną wspólnotę polityczną, mianowicie na obywatelstwie i włączeniu do wspólnoty. Stworzył pewną modelową opozycję między prawem obywatelskim a prawem przedmiotów władzy państwowej. Uznał, że prawo państwa jest prawem „wspólnym” obywateli, jednak włączenie do wspólnoty uznającej takie wartości jak autonomia, wolność czy prywatność wiąże się obowiązkiem respektowania tych wartości przysługujących także innym obywatelom. W tym stanie kara pełni funkcję wyłączenia ze wspólnoty. Stanowi przejaw odmowy dzielenia wartości wspólnotowych z tym, który je odrzucił. Przestępca zaczyna zatem być traktowany tak, jakby jego autonomia, wolność i prywatność były nieistotne. Autor rozważał także rolę kary we włączaniu do wspólnoty. Możliwość taką uzasadniał funkcją komunikacyjną kary. Uświadamia ona przecież sprawcy porządek normatywny panujący w społeczeństwie. Ta funkcja dotyczyć może tylko osoby, której jest sens przekazywać tę informację. Kara może więc także rozpoczynać proces włączania do wspólnoty.

Do propozycji poprzedników ustosunkowała się Sue Rex (Uniwersytet w Cambridge) prezentując wyniki badań kryminologicznych dotyczących ich teorii. Podjęła ona bowiem analizę możliwości resocjalizacji na gruncie koncepcji retributywnych, a szczególnie realizacji innych niż odpłata celów kary w ramach tych teorii.

Ostatni tego dnia wykład, poświęcony niemieckim teoriom orzekania kary wygłosiła Tatjana Hörnle (Uniwersytet w Monachium). Przedstawiła zasady orzekania kary powstałe na gruncie § 46 niemieckiego kodeksu karnego, wskazując na praktyczne efekty ich stosowania np. w postaci zastraszania kar w oparciu o zasadę prewencji szczególnej.

Następnego dnia odbyło się sześć paneli równoległych. W ramach każdego z nich prezentowany był szereg referatów, które zamykała wspólna dyskusja panelistów ze słuchaczami. Niezwykle interesujący był dobór tematów poszczególnych paneli, ponieważ dotyczyły one w większości tych problemów nauki i praktyki szeroko pojętego prawa karnego, które nie są przedmiotem szerszej refleksji w Polsce. Stąd już samą możliwość zapoznania się z zaproponowaną tematyką uznać należy za bardzo cenną.

Jeden z ważniejszych paneli został zatytułowany „Ekonomiczne podejście do przestępczości”. W jego ramach zaprezentował swój referat Mark Cohen (Uniwersytet Vanderbilt), który omówił ekonomiczne podejście do przestępczości, oparte na idei równoważenia kosztów i zysków. Wychodząc z założeń czysto ekonomicznych (np. o racjonalności ludzkich zachowań) sformułował on twierdzenie o „optymalnym” poziomie przestępczości, który państwo powinno zachowywać. „Optymalność” w jego ujęciu oznacza taką politykę karną, która w maksymalnym stopniu ogranicza straty ponoszone przez ofiary przestępstw oraz koszty ponoszone przez państwo na rzecz zwalczania przestępczości. M. Cohen przedstawił także całkowicie nowatorską metodę szacowania kosztów przestępczości wskazując wiele takich zjawisk, które pozornie nie są związane z przestępczością, ale stanowią zachowanie obronne przed groźnymi zjawiskami bądź stanowią jedynie zabezpieczenie przed przestępstwem (np. zaniechanie wieczornych spacerów lub zakup środków zabezpieczających w postaci drzwi antywłamaniowych lub alarmu). Wśród wniosków wynikających z przedstawionych przez niego badań warto zwrócić uwagę na ważniejsze z nich: 1) sprawcy przestępstw powinni ponosić odpowiedzialność za wszystkie konsekwencje swoich czynów (także te pozornie odległe od samego zdarzenia); 2) czyny, które wymagają szczególnych zabiegów ze strony organów ścigania powinny być karane surowiej od tych, których sprawcy zostali łatwo wykryci. Kolejny referat zaprezentowany przez Ceri Gott (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Wielkiej Brytanii) wskazywał jakie efekty w praktyce polityki karnej można osiągać posługując się metodą szacowania kosztów stworzoną przez M. Cohena. W Wielkiej Brytanii według tej metody dokonuje się alokacji i optymalizacji środków budżetowych przeznaczanych na zwalczanie przestępczości (np. jeśli wyniki badań wskazują, że największe straty powodują przestępstwa związane z użyciem przemocy na osobie, to najwięcej środków przeznacza się na programy zwalczania tego typu przestępczości). Ostatni z referentów tego panelu Carlisle E. Moody (College of William and Mary) przedstawił wyniki ekonometrycznych badań przestępczości. Opierając się na licznych zmiennych wykazał m.in., że uwięzienie jednego przestępcy powoduje spadek o 17 - 21 przestępstw w skali roku. Wykazał także, że zwiększenie liczby więźniów o 10% powoduje zmniejszenie liczby zabójstw o 13%.

Panel „Terroryzm przeciw demokracji” skoncentrował się na analizie zagrożeń międzynarodowym terroryzmem i możliwościami jego ścigania w obecnym stanie prawa międzynarodowego. Referat wprowadzający pt. „Terroryzm i jego zwalczanie. Prawo i literatura” wygłosił Christopher L. Blakesley (Uniwersytet Stanu Nevada). Kolejny uczestnik Harvey W. Kushner (Uniwersytet Long Island) skupił się na prezentacji zjawisk współczesnego terroryzmu. Wskazał jego historyczne uwarunkowania i pokusił się o próbę zaprezentowania ważniejszych elementów, które mogą rzutować na jego rozwój. Peter Probst (Institute for the Study of Terrorism and Political Violence) przedstawił problematykę bezpieczeństwa narodowego w perspektywie aktualnych doświadczeń związanych z atakami terrorystycznymi. Bartosz Bolechów (Uniwersytet Wrocławski) opowiedział o walce Stanów Zjednoczonych z terroryzmem, a Zdzisław Galicki (Uniwersytet Warszawski) zaprezentował aktualny stan regulacji międzynarodowych poświęconych zwalczaniu terroryzmu.

Panel „Sektor prywatny w więziennictwie” ukazywał przede wszystkim doświadczenia tych krajów, które zdecydowały się na reformę systemu penitencjarnego. Geoffrey Segal (Reason Policy Institute) mówił o rodowodzie i znaczeniu udziału sektora prywatnego w świadczeniu usług

penitencjarnych (w USA w 151 prywatnych zakładach penitencjarnych przebywa 119 023 osadzonych). Tony Wood (Group 4 Falck) przedstawił praktyczne rozwiązania w zakresie współpracy między sektorem prywatnym i publicznym w więziennictwie oraz niezwykle ciekawą, zwłaszcza dla Polaków, kwestię usług polegających na eskortowaniu więźniów. Mark Wakeford (Securicor Custodial Services) zaprezentował aktualne metody monitoringu elektronicznego stosowanego w krajach anglosaskich. Paweł Moczydłowski (Uniwersytet Warszawski) przedstawił polskie doświadczenia w zakresie reformy systemu penitencjarnego, jaka dokonana się po 1989 r. Szczególnie zaakcentował on problem zmiany relacji między więźniami a personelem. Przeszły one istotną ewolucję od skrajnej wrogości do współpracy. Autor przestrzegł także przed niebezpieczeństwami związanymi z trendem powrotu do metod znanych przed 1989 r.

W panelu „Odpowiedzialność osób prawnych, odpowiedzialność państwa” rozważano potrzebę wprowadzenia do systemu prawa karnego nowej formuły określania podmiotu czynu zabronionego i pewnych form zjawiskowych. W ramach tego panelu referaty wygłosili Celia Welles (Uniwersytet w Cardiff) *Odpowiedzialność osób prawnych i odpowiedzialność państwa*, Hans de Doelder (Uniwersytet Erasmusa w Rotterdamie) *Odpowiedzialność karna podmiotów zbiorowych*, Peter Glazbrook (Uniwersytet w Cambridge) *W jaki sposób odpowiedzialność karna stosuje się do osób prawnych?*, M. Cohen *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych i kara według podejścia ekonomicznego*, Barbara Namysłowska (Uniwersytet Warszawski) *Odpowiedzialność osób prawnych i odpowiedzialność państwa z perspektywy polskiej*, Małgorzata Król-Bogomilska (Uniwersytet Warszawski) *Ukryte formy odpowiedzialności karnej osób prawnych w prawie polskim*. Wszyscy autorzy przedstawiali zalety wprowadzenia systemu odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych i jej potrzebę w obecnej sytuacji ekonomicznej.

Panel „Doświadczenia amerykańskie” posłużył przedstawieniu tzw. eksperymentu nowojorskiego, opartego na radykalnym zwalczaniu wszelkich patologii występujących w dużym mieście. Georg L. Kelling (Police Institute Rutgers University) zaprezentował założenia koncepcji „wybitych okien” i redukcji przestępczości w następstwie jej wprowadzenia. Na szczególną uwagę zasługuje przyjęta w jej ramach metoda rozwiązywania problemów, a nie tylko zwalczania konkretnych przejawów przestępczości. Charles Campisi i Barry Fried (New York Police Department) wskazali na istotną dla zmniejszenia przestępczości reformę struktur policyjnych oraz opisali metody zwalczania korupcji we własnych szeregach.

Najdłuższy panel został poświęcony odpowiedzialności za zbrodnie minionych reżimów. Rozpoczął go referat Ruti Teitel (New York Law School) *Fin de siecle – przechodnie zasady prawa*. Autorka wyróżniła trzy fazy kształtowania praw człowieka w systemie prawa międzynarodowego, a szczególnie dla prawa wojennego. Uznała ona, że decydujące znaczenie dla tych instytucji miały procesy dotyczące zbrodni popełnionych w czasie drugiej wojny światowej, następnie procesy związane z zakończeniem zimnej wojny, a za trzecią fazę uznała obecne procesy związane z globalizacją odpowiedzialności karnej. Odniosła się także do możliwości ścigania zbrodni terrorystycznych na gruncie aktualnych i proponowanych regulacji międzynarodowych. Kolejna uczestniczka panelu, Grażyna Skąpska (Uniwersytet Jagielloński), dokonała szerokiej kulturowej analizy rozliczenia łamania praw w przeszłości i wykazała, że to lokalna kultura (polityczna i religijna) kształtuje stosunek do łamania praw człowieka. Adam Czarnota (Uniwersytet w Sydney) przedstawił moralne i prawne problemy naprawiania przeszłości. Wskazał on m.in. ciekawe implikacje zasad prawnych służących do systematycznego przypominania i zapominania (np. zasada *nullum crimen sine lege* czy instytucja przedawnienia). Zaprezentował tezę, według której istotne jest skoncentrowanie się nie na rewanzu i stygmatyzacji, lecz na otwartym mówieniu prawdy i dążeniu do rzeczywistego pojednania obejmującego całe społeczeństwo. Michał Płachta (Uniwersytet Gdański) przedstawił referat poświęcony roli Międzynarodowego Trybunału Karnego w zwalczaniu tzw. zbrodni przeszłości i jego relacji do innych instytucji zajmujących się tą problematyką. Frederick Hale (Uniwersytet w Stellenbosh) mówił o Komisji Pojednania i Prawdy w Afryce Południowej, a Jan-Michel Simon (Instytut Maxa Plancka) o południowo-amerykańskich doświadczeniach w rozliczaniu przeszłości. Jerzy Zajadło (Uniwersytet Gdański) zajął się filozoficznymi i dogmatycznymi uwarunkowaniami tzw. strzelców przy Murze Berlińskim. Witold Kulesza (Uniwersytet Łódzki) przedstawił polskie regulacje dotyczące odpowiedzialności sędziów i prokuratorów za zbrodnie sądową. W swoim niezwykle interesującym wystąpieniu odniósł się nie tylko do obecnego stanu prawnego, ale wskazał też na pewne międzynarodowe przeszkody utrudniające efektywne ściganie przestępców. Taki dobór tematyki pa-

nelu umożliwił oderwanie się od doraźnych ocen formułowanych w Polsce w kwestii rozliczeń i pozwolił spojrzeć na nie przez niezwykle szeroki pryzmat trudności jakie pojawiają się w tak wielu państwach.

Wypada wyrazić gorącą pochwałę organizatorom, fundacji „Ius et Lex”, za sformułowanie tak bogatego spektrum problemów towarzyszących współcześnie prawu karnemu. Szkoda jedynie, że większość sesji odbywała się równolegle z innymi, co uniemożliwiało uczestnictwo we wszystkich tak ciekawych panelach. Na odrębną pochwałę zasługuje także przygotowanie samej konferencji, zarówno pod względem organizacyjnym (ok. 25 gości zagranicznych), jak i czysto technicznym (szerokie wykorzystanie multimediiów). W połączeniu z ciekawym i odważnym doborem tematów stworzyło to wrażenie niezwykle dynamiki, połączonej z wnikliwym potraktowaniem wszystkich zaproponowanych tematów. Z nadzieją można oczekiwać na szerszy odzew polskich praktyków i teoretyków prawa karnego wobec przedstawionych w czasie konferencji poglądów.

Justyn Piskorski